

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 12 (15963) ♦ 1998 чылдың февраль 3, вторник ♦ Ат салган шагы 22.50, ✚ Салар ортээ 4000 рубль.

СУМЕЛЕКЧИ

Ону типографияда парлап эгелээн

«Башкы» сеткүүлү тургустунуп келгеш-ле, бо хүннерге чедир таптыг-ла 30 номчугашты парлаан. Мынчага дээр «Башкы» сеткүүлү — республиканын өөредилге ажылдакчыларынын даянгыжы, сумелекчизи, шынычы өнүү болуп келген.

Чаа чылдан эгелеп «Башкыны» Тываның республика типографиязында парлап эгелээн (мооң мурнунда ону «Новости Тывы» деп ном үндүрер турган таварыштыр Красноярск хоорайыга парлап турган). Бо шагаа айның эгезинде бистин сеткүүлүсү 5 харлаар. Ол үени болаарга, эвээш-даа ыш-каш сагындар, ыңчал-за-даа ол бодунуң номчукуларынын бүзүрелин, ынакшылын чаалап алган болгаш шынычы дузалакчызы болу берген.

Редакцияга хүн бүрү кээп турар чагаалар болгаш бистин-биле башкыларын ужуражылгалары ол дугайын херечилеп турар. Ынак сеткүүлүн башкылар барык шуптузу чагыдып алганы сеткүүлү улам сорук кирип турар.

Редакциянын ажылын Николай Конгар удуртуп, кожууннарда башкылар-биле быжык харылзааны тудуп, солун материалдар-биле үндүрүлгө бүрүзүн байылар дээш күненишкенин үндүрүп турар.

Редакциянын ажылдакчылары Р. К. Куулар, Н. Д. Куулар, Ч. С. Конгар кожууннарже үнүшкүнерин кылып, башкылар-биле чуугалажып, школаларга, ясли-садиктерге чедип турарлар. Бистин сеткүүлүсүзүн бо хүннерге чедир үнүп, буткырынга туруп кээп, боттарынын номчукуларынын бүзүрелин чаалап аларына боттарынын үлүүн кириген «Новости Тывы» деп парлалга черинин ажылдакчылары В. А. Гангов, А. С. Дембирель, З. В. Ринк, О. П.

Нанзат-оол, С. М. Коваленко база журналистер В. С. Кривдик, Л. А. Костюковага болгаш хей-ини редколлегиянын кежи-гүннеринге четтиргенивисти илердикседивис.

Сеткүүлүн тургустунуп келиринге бодунуң

үлүг-хуузун кириген К. И. Комбуга база сепкиливисти ханзындан өөрүп четтирдивис. Номер бүрүнүң каасталганын, фото-чуруктарын тырттырып кылып турар В. М. Балчий-оолдун кызымак ажылы база бисти дегкип

турар. Сеткүүлүсүн 5 харлааны-биле редакциянын ажылдакчыларына, республиканын башкыларынга, бүгү номчукуларына байыр чедирдивис.

Борис КАЗЫРКИПАЙ. Сеткүүлүн кол редакторунун оралакчызы.

ДЕННЕП КӨРҮНЕР

Бо чылдың февральда тус чер солуннарының тиражын көөргө, мындагы:

- «Шын» — 5504.
- «Тувинская правда» — 3135.
- «Тыванын аныяктары» — 332.
- «Эне сөзү» — 1491.
- «Эфир» — 3124.
- «Вестник» — 185.
- «Сылдысчыгаш» — 894.
- «Центр Азии» — 586.
- «Хем-Белдир» — 26.
- «Тыванын херэзженнери» — 132.
- «Шилдиге» — 276.
- «Тува ТВ информ» — 57.

БИР ХАЛАПТЫҢ ЧАҢГЫЗЫ

БЮДЖЕТ АКШАЗЫН — КАЖАР АРГА-БИЛЕ

1995—1996 чылдарын кыжынында Ак-Довурак хоорайнын чыгыл-электри төвү (ЧЭТ) үрелгенинде бүдүн хоорай догдан турганы Тывага хамаанчок, бүгү Россияга теледамчылгалар таварыштыр көргүзүп турганын чон утпаан-на бер. Улуг кижилер, чаш уруглар доңуп, аарып-аржып, хорап турган...

Ыңалза-даа хоорайның чамдык удурткучуларына чонун хилинчээ кончук-ла ажытып болганын Ак-Довурак хоорайнын, Барыш-Хемчик кожуунун чону бо хүннерге чедир чуугалашышпашан. Ындай чуугалар, чамдык факт-барымаалар «Шыныч» редакцияныга база чедип келген. Чыңаларга, Ак-Довурак хоорайнын хей алыр-чуртталга-коммунал ажыл-агый үлеттур бүдүрүлгезинин даргазы Раиса Дакеевна Шагааца Кызылда «Тывакомплет» деп организация бүдүн Тыванын труба-лар, багаралар, сантехника бүгү материалдар-биле чикертике хандырып турда-ла, оон албай, Новосибирск хоорайда бир фирмадан суу арыштырылганын ажылдап, а тудуг ажылынага ажылдап, иштиге проволлар сутар кылдыр көрүп хаан чырык труба-ларын чикертике-биле өскөтүп, коммунал ажыл-агыйга оң улуг ортокке дужаап турган. Оң түнелинге хей түнүг акша-хорези оң карманчыч кириген. А ол чырык труба-ларын оң организацианың каңкачылары хайындырган, оон ажылдап кирип турган. Постоянны суурун бажынарның багараларын көөр болза шупту эрги, а херек кырында бүдүн хоорайны шупту бажынарның «септел-селип» каалкан деп мөте смета тургускаш, акша-шын Шагааца дарга шагда-ла бодунга алгаш, хуу чаа «КамАЗ» салып алган.

Мөте сметалар тургустунура оң эки — хоорайның эт-хорези комитетинин даргазы Валентина Очуровна Сарыглар кончук-ла дузалажып турар. Мөте сметалар тургустун берген дээш чуртталга-коммунал ажыл-агый В. О. Сарыгларга 109.614.000 рубльди төлөп берген. Хоорайның эт-хорези комитетинин арена-ла дээш кирген шупту акша-он догарга В. О. Сарыглар чүгө бодунга сууда кылдыр ап турар. Эштеринин аттарында чуугула документтерин болу-ла долдуруп каалгаш, акшааны алгаш бээр, а олары чуугу-да билбес. 1997 чылдың октябрь айда контроль-ревизия эргелденин (КРВ) хыналда кээрге, В. О. Сарыглар аттарында сууда долдуруп турган улуунуң бажынарныга барып, силерин аттарындага хамык хей акша алган мен, алтыра берсе, «силер» алган боор силер көрөм деп, дилеп, «чаннпип-гейлесп» челе

Ай эгезинде боду салгыларын көзүп тургаш, арена-ла акшаларын бөлүп алгаш, ай тончузунге чедир ол «акшаларын» долгап алыр. Оон ай тончузунге төлөп кылдыр кириштер «чаннпип». 1997 чылдың октябрьда чуртталга-коммунал ажыл-агый-биле хоорайның эт-хорези комитетинин контроль-ревизия эргелденин (КРВ) үндүрүп полицияны демне-жиң, ревизия кылган. Оон илерезин болза, чуртталга-коммунал ажыл-агыйдан Ажылда банкымынче шилчидип турган хей акшаның үндүрүлгө-дээ, декларациязында телезөөн болган. Ол бүдүн дээш төлөөр ужурулг акша-шын база-ла хей түнүг. Бо бүгү херекти көдүрүп келген үндүрүп полицияның ажылдакчысы Алексей Халыт-оолдун «билдингир чылдагаштар» ужу херекти өчүнчиге чедирбей барган. Ыңалган октябрь айда болган ол хыналданың түнелин чуу-да болбан.

Чүгө дээш үндүрүп организацианың ажылдакчылары Шагааца, Сарыглар олар Новосибирск хоорайның рыногунче боттарының чик маншалары-биле «өксүрүшпелд» каан. Черле ыңачар эрге-хоойлу хынаар, ичээр, организацины «чик оркетин» кончук апарган деп болур. А Шагааца дарга ажылдарының шалың акша-шын үндүрүп алгаш бер-бейн, чонга баштай зар ортоктег аш-чөм йамаа чедирин, сагаар. Хамык барып-саралып кончук сыгак-каш, оон хезе ол акша-шын артын берсе бээр.

Кандыг-да хыналда кээрге, хей өлүргө, «изин-ханнакш» үлестер. Хоорай чыгырмаш Шагааца дарганың мындыг «ажыл-чорудулаш» биле турга-даа, хемчегелер ашылды, көрбөчөчелер, билбөчөчелер олар.

Хоорайның акша тулуп орап удурткучулары «суу-чөзөжүн» алгаш, хамык кара херези кылып, а үстүрүп хынап келген хынакчылар «изин-ханнакш» туруп бээр, ажылчын, бөлүүн чонга кончук-ла берге. «Шыныч» редакцияныга билдинген чамдык факт-барымаалар мындайдыр.

Ак-Довурак хоорайның хей алыр чуртталга-коммунал ажыл-агый үлеттур бүдүрүлгезинин 1995, 1996 база 1997 чылдың 7 айла-

рында сая-хөө ажыл-чорудулаш хынаан документалдык ревизияны 1997 чылдың октябрь 14-те тургускаш акты-ам-биле тизилеп көдүрүп, УК ревизияны РФ-тин Сая-хөө яамызынын контроль-ревизия эргелденин Ак-Довурак хоорайда кол контрол-ревизору С. Д. Кара-Сал Ак-Довурак хоорай чыгырмашының № 70 дужаалын суугаар чоруктан болгаш акша-шын тургускаш. Ревизия үезинде банк, касса операцияларын бүрүң-биле, еске айтыр-галарын шилдиге суугаар хынаан.

ИШТИ АПТЫРЫЛГАР
Чуртталга-коммунал ажыл-агый 1995—1996 чылдарда чуртталга чонга ачы-дуза чедир «алам-биле» планын нитизи-биле күөскөткөн: 1995 чылда бая — 133 хуу, гостиница — 175 хуу, чуртталга фондузу — 100 хуу, 1996 чылда бая — 120,8 хуу, гостиница планын 4,3 хуу ажыр күөскөткөн, а чуртталга фондузу чүгө 83,9 хууга күөскөткөн. 1995 чылда карызы — 1397,0 млн. рубль болган болган 1996 чылдың дотация-биле дуглатгышкан.

1996 чылда карызы — 1321,0 млн. рубль, чарык-далдары — 10018 млн. рубль, боттарынын орулгазы 1271 млн. рубль болган. 1996 чылда чуртталга-коммунал ажыл-агыйнын тударына бюджет 8823,4 млн. рубль акша-дандырымышкынын үндүргөн. Ол акшаландырымышкынын нини чарык-далдарында 59,6 хуузу чыгып дээш, 24,2 хуузу шалың төлөвир дээш үнгөн. Бүдүрүлгө ортумак шалың төлөвир 951 муң рубль бооп турар.

Чуртталга-коммунал ажыл-агыйнын карылыгы чоруп эвээш чорудулаш биле 1996 чылдың июль 1-ден эгелеп чыгып, изин, соок суг дээш база квартира төлөвирин, коммунал ачы-дуза чедиргенин бүгү херезилерин төлөвир хемчээлин өдө көрүп, 1,7 катап өстүргөн. Ону Ак-Довурак хоорай чыгырмашы 1996 чылдың июль 5-те бодунуң доктаалын суугаар болду. Ол шык-каш бая, гостиницаның ачы-дузазы дээш төлөвирин база өстүргөн. Ындай-даа болза, ул ачы-дуза чедиргези дээш чарык-дал дуглатгышкан. Касса операцияларын кассир Р. К. Монгуш дүрүм суугаар чорудуп турар.

(Тончүзү 3-ху аринда).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Аш-чөм чиг эдинден кылган этиндик спиритти сатып алырынын нини хемчээлинин үлүүн бады-лаарынын дугайында

Россия Федерациязының Чазанын 1997 чылдың декабрь 1-де үнгөн № 1707 — р айтышкыныга үндээлээш, Тыва Республиканың Чазанын доктаадыры болза:

1. Кызылдың пиво заводуна херезилер-биле аш-чөм чиг эдинден кылган этиндик спирит 1998 чылдан сатып алырынын нини хемчээлинин үлүүн арага продукцияны үндүрер-биле 100 муң дол. кылдыр доктаадыр.

2. Актив чылылазымы болгаш өскө-даа үндүрүп төлөвлөнерин киридилгезинге контрольду күштелдирер сурулга биле Кызылдың пиво заводу спирит чарыгаларын дугайында медээни Тыва Республиканың Экономика яамызына, Тыва Республиканың Сан-хөө яамызына квартал санында кириер база

арага продукцияны бүдүрүп турарынын дугайында декларацияны тус-тус контроль органыныче үе-шанада дыйнадып кириер.

III. ООРЖАК.

«Тыва алгы» акционер ниниетинде чүн ээретини ажылдап кээри-биле холбаштыр анаа сан-хөөнү үндүрүп бээр дугайында

Алгы-кештен тон даараар фабриканын чүн ээретини деп-херекселерин челеп тургузарын белеткээр

сурулга-биле Тыва Республиканың Чазанын доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы, Тыва Республиканың Экономика яамызы «Тыва алгы» акционер ниниетинде 410 муң рубльди үндүрүп бээр, оон иштинде кабыл продукцияны сатырынга 120 муң рубльди, тудуг материалдары сатып алырынга 140 муң рубльди, белеткел амылдарында киргизип турар амылдарын төлөөр, 150 муң рубльди үндүрүп, Сан-хөөнү 1995 чылдың федералдыг программалары-

нын үндү-дедир санаакыла-зынын түндүк-дедир күсө-ли-биле чорудар.

2. «Тыва алгы» акционер ниниетинде (Бау-Сюрюн) «НИФ» кызыгалардын-ган харыс-салгалыг иште-жилге (Фонина) «Текст-проект» фирма-биле керээз суугаар объекттин тулут амылдарынын бөленин хандыраар.

Ш. ООРЖАК.
Нымыл хоорай.
1998 чылдың январь 28.
№ 28.

ЭРГЕЛЕРИ ХӨЙ, ХАРЫСАЛГАЗЫ ЭВЭЭШ

Эркен чылдың тончузунда Тыва Республиканын Култура болгаш иш-яамызынын коллегиязынын чыды туңузун чөзүлгө хурамына култура сайыдынын ботго оралакчызы В. О. Накшык илеткел кылып турган, 1997 чылдың дугузунда кылып чоруттуган ажыл-хемчеглерге делгелерин-биле доктааганында алгыда, яамызын бо чылын планан турар ажылдарына база кичээленин угандырган. Уну келген чыл култура шугумунга кан-дыр яамыг эгелээнин база сорулдаан сорулгалар тала-зы-биле кандыг ажыл-хемчеглер алдынын турарын билги алыры-биле бистин корреспондентинис. А. Алаан оң-биле ужуражып чуугалашкан.

— Виктор Юнонович, сураарымыз даяндырыма, чок-чөм чаа Красноярск хоорайга чоруп боттудуң. Бо чылдың акылдагы айы-бо-биле республиканың дашкаар черлерге бир дугаар сурак. чылаашкынылар ол боор деп билдирип тур мен. Оң дугайында тодарганы-биле чууга-лап бенин көрүөмөр?

— Январь 21—24 хүнеринде Красноярск хоорайга Сибирь чурттуг сурагыл орус чурукчу Василий Ива-нович Суриковтуң 150 харлаан юбилейинге киножи чордувус. Регионар аразы-нын «Сибирь дугурулганы» каттыжышкынынын чө-вүл-л хурамы база ук ажыл-хемчегини программазында кирген, оң-биле черелеш-тир, анаа Сибиринин бүгү регионнарынын чурукчуларынын VIII делгелгенин өрттирген болгаш холчок-ла чымыштыг, үрө-түнелдиг, солун ажылдар болуп эри.

— РФ-тин култура сайыды-нын боду чедип келгенин амыл, анаа ужурашпады-дык бе?

— Чогум чангыс-чангыс көржүн алган, ужуражкыр арга менде чок болган. Ын-чалза-даа «Сибирь дугу-жугалды» каттыжышкынын чөзүлгө хурамын киржин, чилерин-биле кагы анаа ужу-раштывыс. «Сибирь дээр-ге Россиянын эт улуг кезээ, ындай-лаа бол, сайзырал та-лазы-биле чыдып каап тура-рымыс кончук, култура шугу-мунга деткимче, дуза көр-үшпөс болза хоржок апар-ды» деп чуугалан улус бис.

Наталя Леонидовна Дем-чова «1998 чылдың бюджет» дугурунунда, каян каян ол бүгү таладыг херизлетти-не бээр, ону бир тускай өөренип көөр бис» дээн ки-жи.

— Улус ажылагымын яамы-бүрү адырларында эконо-миктиг реформалар чоруп турар. Силерини култура адырларында бо талазы-биле байдал кандыг яамыг тур-густунганы?

— 1995 чылдан эгелеп республиканын култура ажылдакчыларынын орту-зунга экономиктиг өөредил-гелерини организастап эге-лээш турдувус. Оң кол-ла-утказы, үн-ини — култу-раны азыралдык хөндөн уштуру, хөй-хөй чылдарын дугузунда турнулуп, тап-талып калган ыдыг меде-редден алдырды, сан-хөө-нү боттун кужу-биле акыл-дап алырынга өөредилдир ийин. Ындыг өөредилгелерин чурттуг култура институну-рунунан тускай мергежил-дик кижилерин чалап эккеп алган, эрттерин турар бис. Бир кезек үед сан-хөө ай-тырынын бергелдиг кел-генинде ук өөредилгелер ара соккан чүве. Ынчалза-даа оон ийин чазанын эрг-кең чылдын соолгу айында эрттер аргалыг болду. Анаа республиканын кожуун-нарында, Кызылдан нини-зи-биле 120 хире кижжи ки-ришкен.

Бо өөредилгелерин амыл-дузазы кончук улун барым-далааш, чер-челдерге оң ужу-утказын чедирери-биле яамыдан 5 кижжи составтыг тускай бөлүктөрүн кожуун-нарже аттарып турар апар-дывыс. Сайыг, оң оралак-чылары ук бөлүктөрүн баш-тан алгаш, бо хүннерде бенин элээн каш кожууннарга чед-ип каалканыр. Тускай спе-циалистер чалап алган, эр-тирип турар кичээлдеринске кожууннардан култура кил-дистерин эргелекчидер кирижи турар-даа болза, өөредилгенин ужу-утказын хааны билеп, хөйге чедирери-биле чер-челдерге дакпир-

лаары чуугула деп көрүп ту-рар бис. Уе-даа бистен ын-чаар негеп келген-дир.

— ТР-нин түз черинг бот-башкарытымызанын дугайында хоолунуң бирги номчулазы эркен-дир. Ам-бизин апаа таарымшаан чиг-бизин 150 муң рубльди үндү-рүп, Сан-хөөнү 1995 чылдың федералдыг программалары-

— Ийе, яамылар удур-тукчуларына таарымшаан турар чүүлдер мында хөй боор чүве чорду. Ол талазы-биле республиканың яамылар удурткучулары боттары-ны-нын санал-оонадарынысы кириген бис, ону үнелеп көө-лө болур. Ук хоолунуң төлө-вилениге дүүшүр алыр чүве болза, чер-челдерге эрг-че-чатырга организацины эргелери көвүдээш, а хары-лап турар чүүлү эвээшкөн болур-дур. Чыңаларга ча-гырга-лапгазы кожуунун улуг амчын, району эргел-дичини, култура килдизи-нин эргелекчизин ажыла ху-дээш алыр, үндүр эргелиг болуп турар. Мынчаар ап көөр чүве болза, чагырчык кижжи бүрүзү бо талазы-биле чогуур яамылар-биле дугу-жуп, сумелекчи болу деп. А амылдарында ыдыг эвес болулар-дур. Сумелекчи кылбай, боттары улустан томулган аар, а кажан ол кижжи акылын ууп чалап, акыл-ишти жожудай бээр, яамы-лар боттарынын улустарын көрбөдөн деп буруудайыр. Чамдыкта бистер багай амыл-дап турар килдиз эргелекчи-зини амылдан дүктөрүн ичээр-ишкениске, кожуун чагы-рыкчылары хайынга как-паш болулар. Мынчаар кан-дып ала чүвеге бот-билчиге, уду-дедир харылаалыг ажыл-ла херек болгай.

— 1997—2000 чылдар.

ИЙИ КОЖУУНДАН

Барыш-Хемчик, Бай-Тайга кожууннарже суракчылап чоран бистин корреспондент-вис С. БАЛЧЫРНЫҢ кылган медээлери

Бай-Тайга кожуунуң № 13 согулда округундан ТР-нин Дээди Хуралына депутатка кандидаттар амдызында үп кижжи бүрүктетинген. Кым-нарыл ол?

Владимир Хертекович Суге-Маадыр, Россиянын Согуз чук Куркумуну төлөк черинин Тыва Республикада улурукчузу. Ону «Бай-Тайга» согулчулар бөлүү депшиин үндүргөн.

бөргө өд-булелерге бир товна хөмүр-аштыг халаска дужур-туп берген. ...

Тээлинде бир дугаар орту-мак школазы январь төңгү-зүнде «Арагалашкыга» бол-гаш наркоманга уду демис-сел деп декаданы өрттирген. Адаа хунуңд ийди айтыр-галарыга хамаарышкан клас-шактары, дыштанылга көңө-лери, лекция, бекседар бол-гулаш. Кызыл-Дар ортумак школазын тыва дил болгаш литература башкысы өөне-кичилерин эерттип алган, бо школаның 11 «в» класын-га С. С. Сурун-оолдун «Ава-зынга дагыраа» деп чога-лыга амык кичээл-суугу өрттиргенин өөредилгелер-да, башкылар-да ачы-ла соңуугаан. Чаа арга-мето-дтарын амылган, тыва лите-ратуранын ханжамы-биле өө-ренишкан, башкы кичээлде-ге акылын чедип челеп чорудуп турарын чангыс бо кичээл бенин көрүсүп турар.

Тээлинде үш дугаар орту-мак школазын «Ылакшыл дөң чүл» деп диспут өрттөп, Алаа ынакшыл дугайында ырлар, шүдүктөр чангыла-нып, үлүг, бичи кижилерин дүлдүрүп чоруп мынакшыл деп койганын күшкө хам-чарыштыр солун чууга ол кезе-ге болган. Сошал-пелдог бичи-Т. М. Серб-Чамитке, башкы-лар Т. Б. Сербен, М. Х. Бай-тайга, З. Х. Иргитке, ажылчын Демар-оол Конгар-оолга кичээлин ийриктилери өөдүп четтиргенин илереткенир.

(Тончүзү 3-ху аринда).

ДЕРГИ САДЫЫ КАЙДАЛ?

РЭА-ның Сибирь салбырының «Наука» деп ном үндүрер фирмасының 1996 чылда Новосибирскиге парлап үндүргөн «Экономическая история потребности кооперации Республики Тыва» деп өөрдүлгө номун бизиң үндүреринге эртем докторлары Ю. А. Аранчин, Л. П. Наговицина болгаш өскөдө болуп авторлар улуг күштү үндүргөн. Ук ном салды-кооператив школаның сургуулдарына азы белес болганын чугаажок.

«Борбак садыглар», автолав-калар солаан деп болур. Олар бизиң саныг, бараан-нарынның энес, өртөг-үнесиниң дугайы ам чугаалаан херэчок. Азы-чем, үлетпүр барааннарынның дашты чеке-мейнин-даа каас, карак шокардаар болза, көлөзө ичиндерге, ылангыч мал-чынарда ашка чок, автолав-калар, бир эвес олар бар, ылда-жаа чорунда тугай болза, өртүк-чирин баары чөлөргө чөткө-ле чедер. Азыг дерги садды, калыбын чыгып мал ховартаан, бар-даа болза, эмдин эмкин — хей кезини мал оорлар суу-зүнөшкөн. Бо каш оодуру-ларны бизиң ормунда, Мон-гун-Тайгадан мезээ анык, сувай кой каларчыны келген. «Малчы» көдөз ажы-агый кооперативинде 40 шоолуг-ла ашпас чыгып аркан дээрге,

мундараан мен. Машина-техникалык сайгарлыкчылар чулга суурлар эртин, аар-саарын өртөккө чедирип алырынга сонуур-гайды боордан башка, азыг дерги садды ам аана-ла күзөл, сагыш-тыр ийин. Канчалза экин?

«Шынг» азы кайы солун-га болду, бир бизиңки ка-дагааты барааннарын эди-рини орус дылга оодуру-ларын негези, ол шын болбайн канчаар, латин үжүктөрүн билгаш даштыкы дылды боор даштыкы хей бе ы-чаш, оларда чүү деп бизиң-нин кым билер боор?!

аймаан хоорай базаарындан туржук, көдөз суурлардан-даа көрбөс боор-дур, Шаанда бастыг ачавыс эаа соккан сарлыгтың өз ээдин чаг-биле холуй тыркан, (бисте ону саазырылап дээр) мал-дың чоон, чинге-даа шойун-дүзүнге тырааш, доңуруп алып турган. Ооң амдан-суузуву, чыды-даа кайган-чык. Ону арта аят машина-зынга тыртынас, чулуу, савы ховазын дээп, ыяп деси-те чыгып балды-биле хоюур хээп алып, калдыркан кулга холуларга, «ыл үзе дай-накты дег» боор чүве-ле бол-тай. Үргөселги чокпекти ижи база кайып-даа тып-наст-тыр. Рынок-биле калы «тывынгер чөмүк» деп тер-мин тыптып келген. Чоу мал ажылдыг саарлыкчы-лар, сайгарлыкчылар чүге кылып болбас деп? Бо өгөдө чугаалааным чем аймааның шынарын экинжиткеш, ой-тап өртөккө садар болза, херекчилер тыпты бээр-дир ийин.

Бо номдан: «Тыватөпкооп оон мурунда феодалдар-ның, кыдаттарын-даа ажы-лап шыаанын дерги са-дыгларын болунч дайчыны күжү кылдыр тургузуп кы-тыштырган. Бир аалаан бир аалаг чедир бараан дер-гилеэн коштыг атытар чүлө Тывага таваржыл турган. Дерги садыглары Тываның чоңунун депшигенге болгаш хөгжүдөзүнө конуг улуг укур-дуулаык болган. Ону чедир үнелээр берге, амаг чедир болур-чо-гуу-биле үнелеттинмез» — дээни-биле чөпшээрешес

аргам чок болган. Дерги саддын дамчытыр чугула херекселдиг шай, тагыла, пөс, кат, чүг, даш чигир-лер, сава айма дөз чижек-тиг барааннары кедергей-ле чүгүрүк турду ийин. Олар-нын чыды, шынары безин ознагай. Дашты баалының сакыны, тавактарын дувун-де «гостор» деп бижиңилеп каан болулар, ыңчаарда ооруптаан бисте-аа, араат-чартап, бисте-аа, «хос-до-рут» джир турдувус. Чап-танчыг-даа.

Сут машиназынга тыр-турган үстүг суттен турт-турган чымчак хойтка, ар-жы, курудуңдай тынак, ар-жы белен-не ойталаас боор, калары ижи курудуң хой-лап алгаш, хемирин чоруур боор ийин. Ам бо ак чөмөр

Чайгы, күсүк үелерде базаарларга чумур, мөөнө, шөйүндүлөргө куткан хан жөстүп кезип турар апарган. Ону салып чип-даа турар болс, ыңчалза-даа олоптын чамдыктары суг холумак-тыг дузу, согназы-лаа чөт-пес азы шугч чок-лаа бол-дурден кижиңни арып-нуу-руге артар айтырыг-дыр. Шөйүндүлөр дугайын база ыңчаар үнелесе чогуур. Сте-пан Сарыг-оолдун «Саны-Мөгезинде» Колотилин дээр орус садыгынны «алы-бээрде шынык кижи» деп мактаан болгай. Бистия сай-гарлыкчыларымыска бо база хамааржыр өстөрдүр.

Молдурга САЛЧАК.

Бир номнуң төөгүзү

ЫЙТТАВАСТААРЫНЫҢ «ХАМЧЫК ААРЫНЫҢ» ХОРАЗЫ

Москвада «Детская литература» парлагла черинге мези «Өдүгөндө чайлаам» тускай ном кылдыр үнүп кээрге, ам мези Москва безин бо хире үнелеп турда, ам мези чогаалчы оруум каалама ажык» деп эш-өөрүмге хөрөсп тур-дум. Арай эрте хөрөй берген болдум.

«Өдүгөндө чайлаам» чы-рыкче үнени — 1985 чылда тыва чогаалчыларын бир-ле хуралы Кызылда болган чү-ве. Мен арай озаалап, илет-кел төнө бергенде чедип кел-ген мени. Ук чогаалчы өжөм мен арай чогаалчы келеш, мынча дидир: «Илет-келде урурлар чогаалчыны дугайында хей-ле кирген болду. Ыгчала-лаа сөз «Өдүгөндө» дугайында Кы-зыл-Эник Кыргасович Дар-гас чыгыс-даа сөс хөк ли-веди».

«Өдүгөндө чайлаам» чы-рыкче үнени — 1985 чылда тыва чогаалчыларын бир-ле хуралы Кызылда болган чү-ве. Мен арай озаалап, илет-кел төнө бергенде чедип кел-ген мени. Ук чогаалчы өжөм мен арай чогаалчы келеш, мынча дидир: «Илет-келде урурлар чогаалчыны дугайында хей-ле кирген болду. Ыгчала-лаа сөз «Өдүгөндө» дугайында Кы-зыл-Эник Кыргасович Дар-гас чыгыс-даа сөс хөк ли-веди».

«Илет-келде урурлар чогаалчыны дугайында хей-ле кирген болду. Ыгчала-лаа сөз «Өдүгөндө» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

Акташкан чүве ышкан, ол чылдарда «Өдүгөн» дугайында тыва солуннара чыгыс-даа сөс парлаван. 1986 чылды май 20-дө үнелг 40 дугаар «Иноперская правда» солунга «Өдүгөн» үе калып

«Өдүгөн» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

«Өдүгөн» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

«Өдүгөн» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

«Өдүгөн» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

«Өдүгөн» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

«Өдүгөн» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

«Өдүгөн» дугайында Кызыл-Эник Кыргасович Даргас чыгыс-даа сөс хөк ливеди».

ШАҢНАЛЫ-ДУГУЙЛАР

Сүүр-сүүр баштары кылаып, чайыналылаар белги сипнар — Сайбарыңга катташкан тайга-сипнарды эденер Улуг-Хемге киир чыгыс-таалым, дөжөктөлүп келген, Мур-кунда Тока стаңциязы, ам Тайга стаңциязы — улуг орук асы.

Оле угларга эзимперниң агаарыг. Кат-чимистиң маш-чаржың канчаар оңу! Эр-тарниң чагай чыды сит-чигиштелчек орукту магадди оран-таңды сени кускаптаал каап, бар-ла чоруксаар сен. Оон соонда болуу ээргиниң арттып кырып унуп келеш, тывыкылаңны туруп-лаа болу-ла сен. Оон ыңай хаагыг кеткеш, хадыңарыг, ууун-ууун дит-тарлыг чөпкүр шыныг пеш-терлг арга-замниң өдөчө шымып киритерге, мага-лы-ла! Хаактар чөри ша-ды-ла иез каап, белен чы-дар. Актыр харлар амыр-мен-диниң айтырганыг кыла-наар. Арыг агаар экин-суй-буну соолаңаңар сөй-бой бээр. Эзимперлг ээр, таңды-нын экиншиң, чоргаарлаңы сен. Бо эзимперлг белги сипнар ортулаагы чыгыг

ЧАРЛАЛДАР

АНГЛИ ДЫЛ КУРСТАРЫ
Тыва-түрк лицей чаа техниктиг байдалдарга АН-гли ДЫЛ КУРСТАРЫ эртинерин чарлап тур. Хүлээп алышыкны кылыры 7 ХАРДАН 77 ХАРГА чедир болгаш КЫЗЫГААРЛЫГ. Озаалаванар! Далажынар! Бүрүктөл 1998 чылдын февраль 12-ге чедер.
Тел.: 3-39-42, 8.00-тен 17.00 шакка чедир.

Үр үениң дүргүзүндө аар арааның түнөлүндө 1998 чылдын январь 30-дө 61 хардында Кижийал Салчакова САРЫНЫҢ мөчээниң дөргү-төредеринге, эш-өөрүңгө дынадып тур Уруглары.

Агар санывыс: № 4070381040000010000 КБ «Тувакредит», ИНН — 1701008465; корр. сч. 3010281020000000729 БИК 04304729.
Солун недөлдө 3 катал үнер.
Хемчээли 2 парлал ам.
Тыражы 6041.
Чагы № 49.

СПОРТ

ХОЛ БӨМБҮҮ

Улуг-Хем кожууннун кубогу дээш аныктар аразында хол бөмбүүнү маргылдазы болуп эр-кен. Аная шупту алды команда киришкен.

Чидиг демселдин түнө-линдө эр улустан Шагаан-Арыг хоорайдан хоочун ой-накчы Александр Лисан баштаан командалар уруулар соонда 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

АЖЫ-ТӨЛ

Мен эртен амдыралымны өөрүшкүлүг-даа, кор-гучу-даа талаарын солуннара бижи турганыны номунукурлар билер боор. Бо удаада эрги ССРЭ үе-лине болган, ыңчан шупту чыгып турган айымдыг болушкунун уржунурын чайлатчырынга Тывадан кара чаксаан муң-мүң өскө казылап эштер-биле кады киришкенимиз эң кескес-биле доңулар-дур мен.

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Венгр чөрге 1956—1958 чылдарда интернационалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Чажыт — ам ажык

ТАЙБЫҢ ӨССҮН

ришкиппини ол черинг бал-таар чери Москваже чорту-зуккан. Чэрби хире хон-галда акем-сөзүм ап, При-балтика чурттарыңче барбөс-өг-булго, акы-төлүмгө-даа, кымга-даа ол чер дугайында чүве чугаалавас деп дөргө-бөш хире бижиңтерге ат са-таш, оон үнени мен. Ол чери «Күрүлө шитиле бичиң кү-рүлө» дээр чүве. Кижик «үлүг черже» үнүп келеш, хөрөм хозап, тыныжым ажыг берген болбазымкы.

Шак ыңчаар хип дээп ча-лыш шаамда 1955—1956 чыл-дарда венгр чөрге интерна-ционалы хүдээлгө киреткеш, оок соонда, 20 хире хонгаш Но-восибирскиге кооперация техникумунга өөрдилем уламчылар дөз чедип кел-дин. Шериг комсомарыңга үчөткө киреп дөз чөдө бө-рүмгө, оок ажалдыкчылар мени көгүдү-лаа, комсомол-чу хүдээлген-даа дээш Но-восибирскиниң бир заводунга калбак демпфер-биле хоолай-лар кылы мергектиге ээр-кеткен. Кандыг-лаа марканың калбак демпферинден хо-лайлар кылыр болган ону херек чөлдөргө (объектле-ге) тудуштарының дарганы деп шызылга береш, калы өөренип доосканым албай өөренип кеаектеринге чыгып эртарген аны-аңгы паян эштерген-биле. Челябинск-40 деп чыгып хоорайже чорту-кан чүве. Ол дээрге, 1937 чылдын сентябрь 29-та «Яло-луг айды» болган чөлдүр. Ук хоорайже чүлө Москва-дан чөпшээрэн тускай шы-зылгалыг улусту эрттерер. Көчүк чүрүмүг, белки кул-турлуг яны-бүрү өөрдилге чөлдүрлг хоорай чөржүк. Белки шывардыг аш-чем, бараан-сарааныг, бугуруле-керлиг, Долгандер белки керимле шөвгилер камгалач, та каш квадрат километр чөрдө, арга шитиле хоорап. Мен аная ий чыл хире бол-

Шак ыңчаар хип дээп ча